

Observații asupra conținutului lexical la începuturile semanticii structurale

Dinu Moscal*

Institutul de Filologie Română „A. Philippide”, Str. Th. Codrescu 2, 700481 Iași, România

Despre articol

Istoric:

Primit 11 aprilie 2019

Acceptat 16 aprilie 2019

Publicat 7 mai 2019

Cuvinte-cheie:

semantică
structuralism
lexicologie
cîmp lexical
diacronie

Rezumat

În contribuția de față sînt evidențiate dificultățile semnalate de cîțiva lexicologi germani din perioada de început a semanticii structurale, în demersul lor de a identifica o posibilă organizare a lexicului unei limbi. Studiile acestora, începînd cu Jost Trier, s-au axat pe analiza unor grupuri lexicale, numite „cîmpuri lexicale” (germ. *Wortfelder*), considerate a fi părți ale unui lexic complet organizat. Percepția lor idealistă—conform căreia întregul lexic al unei limbi are o organizare ce trebuie doar descoperită—a fost pusă în fața unor probleme majore. O observație cu relevanță la nivel general și bazată pe exemplificări concrete din lexic pune în evidență faptul că există cuvinte care nu pot fi încadrate într-un cîmp lexical. O altă observație vizează imaginea de continuum semantic a cîmpului lexical, comparat în unele lucrări cu imaginea unui mozaic. Aceste probleme sînt discutate în cadrul argumentației date de autorii din epoca respectivă, ale căror cercetări se bazează pe o analiză diacronică a lexicului. Observațiile critice din această perioadă au fost fructificate în faza a doua a teoretizării cîmpurilor lexicale.

1. Introducere

Orice activitate cognitivă a omului presupune întîi identificarea obiectului (care poate fi mai mult sau mai puțin clară) și apoi identificarea părților ce constituie obiectul supus cunoașterii. În cazul limbajului verbal, se consideră, în principiu, că elementele constitutive sînt cuvintele, chiar dacă vechii indieni au identificat cu atît de mult timp în urmă valoarea morfemelor. Cuvintele privite ca elemente constitutive ale limbii prezintă o problemă asemănătoare cu însăși limba, atît timp cît sînt privite ca individualități, adică fără luarea în considerare a planului funcționării lor. Una dintre problemele comune ambelor niveluri—al limbii și al elementelor constitutive ale limbii, cuvintele—o constituie raportul cu realitățile desemnate și cu conceptele ce corespund acestor realități. Încercarea de a stabili natura acestui raport a întîmpinat dificultăți atît în abordările filozofice, cît și în cele strict lingvistice.

Problematika raportului cuvintelor cu realitatea desemnată (cu o primă concretizare în întrebarea privitoare la „dreapta denumire lucrurilor” la vechii greci) poate fi considerată încă actuală la nivelul de analiză al elementelor constitutive, în special în privința definirii cuvintelor onomatopice (cînd nu se are în vedere că și acestea au la bază o convenție). Raportul cu nivelul conceptual, ale cărui începuturi pot fi identificate în observațiile făcute de Locke (1961) în privința intelectului omenesc, este pus în evidență de Humboldt (2003) și aplicat în studiile lexicologilor germani de la mijlocul secolului trecut, în special de către Weisgerber (1973, p. 196), care pune în circulație conceptul de ‘lume intermediară’, germ. *Zwischenwelt*. În privința nivelului conceptual este necesară o clarificare preliminară. Nivelul conceptual nu trebuie să se confunde cu realitățile intelectuale (ale gîndirii sau ale imaginației) sau psihice (emoționale), deoarece și ele au o reprezentare conceptuală. Spre exemplu, cuvîntului *patriotism* îi corespund diverse realități (gîndite în funcție de epocă și mediu cultural), însă conceptul este unul simplificat, o schemă a acestei realități, care ar putea fi readată prin „iubire față de patrie” (fără detalii în privința modului în

* Adresă de corespondență: dinu.moscal@gmail.com.

care se manifestă aceasta). O realitate psihică precum sentimentul de ură este desemnat în limba română prin cuvântul *ură*, căruia îi corespunde un concept simplificat („sentiment de aversiune față de cineva sau ceva”), însă realitatea sentimentului este ceva complex și diferit de la o persoană la alta. Analizarea acestor raporturi la nivelul general al limbajului verbal revine cercetărilor filozofice sau de filozofie a limbajului. În privința celui de-al doilea nivel—cel al cuvintelor privite ca unități în afara planului funcționării—, aceste raporturi au fost avute în vedere în cercetările dedicate limbii încă înainte de apariția lingvisticii ca știință, în special în cercetările etimologice, la care se adaugă, mai târziu, cercetările de semantică.

Obiectivul prezentei contribuții se delimitează de primul nivel, așadar are în vedere analiza statutului cuvintelor în raport cu realitatea desemnată și cu conceptele corespondente acesteia. Perioada de referință este a doua treime a secolului trecut, când lexicologia germană a fost marcată de o serie de contribuții de înalt nivel privind conceptul de ‘câmp lexical’. Unul dintre aspectele mult discutate și criticate ale teoriei este cel legat de gradul de suprapunere dintre o arie conceptuală și aria semantică corespondentă (formată din conceptele ce pot fi încadrate într-un concept mai larg sau într-un domeniu relativ limitat), reprezentată la nivelul lexicului printr-un câmp lexical. În această primă fază a teoriilor despre câmpul lexical, se considera că întregul lexic al unei limbi este organizat în câmpuri lexicale, lingviștii trebuind doar să descopere diversele tipuri de structuri ale acestor câmpuri. Analiza gradului de suprapunere a ariei semantice cu cea conceptuală presupune luarea în considerare nu numai a limitelor ariei semantice, ci și a continuității (sau a discontinuității) acesteia. Astfel, acest din urmă aspect devine o problemă a delimitării semantice a cuvintelor privite ca realități discrete (definite prin raportare la cuvintele cu care împart o semnificație comună), așa cum sînt, de altfel, toate realitățile de ordin cultural. Obiectivul prezentei contribuții este punerea în evidență a contribuțiilor din a doua treime a secolului al XX-lea în elaborarea unei semantici lexicale cât mai adecvate obiectului supus cercetării. Analiza observațiilor critice din această perioadă cu privire la conceptul de ‘câmp lexical’ și asimilarea acestor observații în perioada ulterioară probează meritele reprezentanților perioadei de început a semanticii structurale.

2. Cadru istoric

Conceptul de ‘câmp lexical’¹ apare sub diferite accepții și denumiri înainte de constituirea semanticii structurale, însă contribuția de bază a studiilor pe această temă este descoperirea unei tipologii a /modului în care termenii care alcătuiesc un câmp onomasiologic se află în raport unul față de celălalt și își delimitează în mod reciproc conținutul. Teoriile pornesc de la o imagine generală asupra limbii, imagine despre care vorbește Humboldt (2003, p. 335):

Man kann die Sprache mit einem ungeheuren Gewebe vergleichen, in dem jeder Theil mit dem andren und alle mit dem Ganzen in mehr oder weniger deutlich erkennbaren Zusammenhänge stehen.² / Limba poate fi comparată cu o imensă țesătură în care fiecare parte este legată de alta și toate împreună sînt legate cu ansamblul, într-o rețea mai mult sau mai puțin clar recognoscibilă. (Humboldt (2008), p. 104–105)

Delimitarea unor grupe de cuvinte pe baza semnificației lor comune este un pas important în studiul lexicului, deoarece definiția lexicografică ar putea depăși o definiție strict descriptivă și ar putea indica și raporturile în care se află cu cuvintele cu care împarte o arie de semnificație comună. În definitiv, un adevăr comun acceptat în cazul limbii (valabil în cazul tuturor realităților culturale) este că entitățile sale nu au un caracter concret, ci unul discret (trăsătură care trebuie pusă în raport direct cu conceptul saussurean de ‘valoare’). Caracteristica acestor demersuri este axarea pe organizarea lexicului unei limbi în câmpuri—delimitate prin metoda onomasiologică—și pe descoperirea unei tipologii a organizării interne

¹În prezentul articol sînt reluate probleme dezbătute în Moscal (2013, p. 38–84).

²În citat se păstrează ortografia din textul original („man” pentru „mann”, „andren” pentru „anderen” și „Theil” pentru „Teil”).

a câmpurilor, ceea ce a evidențiat dificultățile de natură semasiologică. Descrierea internă a unui câmp are la bază diferențele care apar în planul diacronic, conform metodei elaborate de **Trier (1973)**, prin care se demonstrează existența unei interdependențe a elementelor din interiorul unui câmp lexical.

3. Aria semantică la nivelul câmpurilor lexicale și conținutul semantic al cuvintelor

Una dintre caracteristicile de bază ale teoriei câmpurilor lexicale din această fază este convingerea că există o acoperire completă a ariei semantice corespondente, fapt asupra căruia atrage atenția **Kandler (1973, p. 352)**:

Dieses Theorem der Lückenlösigkeit spielt in der Theorie des sprachlichen Feldes und der damit verbundenen Sprachtheorie eine wesentliche Rolle [Această teoremă a lipsei golurilor joacă un rol esențial în teoria câmpurilor lexicale și a teoriilor despre limbă legate de aceasta].

Urmărind originile teoretice ale conceptului de ‘câmp lexical’, se observă că această trăsătură provine din calchierea teoretică a imaginii despre limbă de la Humboldt, care considera că limba ca întreg este o contraimagine a lumii conceptuale. **Trier (1934, p. 429, vezi *infra*)** preia această concepție—corectă, dacă este aplicată la planul general al limbii—și o transferă asupra lexicului, considerînd că acesta din urmă se constituie dintr-o rețea de câmpuri lexicale. Trecerea în plan teoretic a imaginii despre limbă de la Humboldt apare și la Saussure, care propune conceptul de ‘familie asociativă’³, fără a se avea în vedere însă limitarea asocierilor numai la un anumit tip, așa cum încearcă să demonstreze Trier. Chiar și în cazul în care s-ar considera că limba este o reprezentare completă a realității conceptuale, acest fapt nu ar însemna că această reprezentare se situează la nivelul lexicului. Realitatea conceptuală îi este accesibilă limbii, însă nimic nu îi impune acesteia să fie simetrică realității conceptuale în ceea ce privește forma expresiei (vezi **Hjelmslev, 1967, p. 115**). **Bloomfield (2005, p. 278)** a exprimat foarte clar acest lucru:

What one language expresses by a single morpheme will in another language require perhaps a long phrase; what one language says in a word may appear in another language as a phrase or as an affix [Ceea ce o limbă exprimă printr-un singur morfem poate să necesite o frază lungă într-o altă limbă, ceea ce o limbă spune printr-un cuvînt poate să apară într-o altă limbă ca o frază sau ca un afix].

Această constatare privind nivelul formei expresiei limbii arată că un „bloc conceptual”⁴ poate fi articulat prin limbă la nivelul expresiei fără ca aceasta să se situeze exclusiv în planul lexical și că unele concepte sînt rediate cel puțin prin sintagme sau perifraze. De exemplu, conceptul de ‘pantof cu toc înalt’ are un termen corespondent la nivel lexical în limba germană, și anume *Stöckelschuh*, care intră în componența câmpului lexical „(die) Schuche” ‘încălțăminte’, dar nu are un termen corespondent la nivel lexical în limba română, unde este exprimat prin sintagma „pantof cu toc înalt”, prin urmare, nu intră în componența câmpului lexical „încălțăminte”. Nu este nevoie însă de existența într-o altă limbă a unei echivalențe lexicale pentru a identifica un concept neexprimat printr-un singur lexem într-o anumită limbă. Unele concepte, în special cele care corespund realității gîndite sau imaginate, nu se reflectă în planul lexical al unei limbi, motiv pentru care ideea lui Trier despre câmpurile care au o structură completă și compactă poate fi pusă sub semnul întrebării. **Weisgerber (1962, p. 205–242)** a dat deja un indiciu în acest sens, prin prezentarea

³ „Un terme donné est comme le centre d’une constellation, le point où convergent d’autres termes coordonnés, dont la somme est indéfinie”. (**Saussure, 1922, p. 174**) / „Un termen dat este precum centrul unei constelații, punctul unde converg alți termeni coordonați, a căror sumă este nedefinită”. (**Saussure, 1998, p. 138**)

⁴ „[Das Wortfeld] ist also die äussere, zeichenhafte Seite der begrifflichen Aufteilung, die jener Begriffskomplex, Begriffsblock, Begriffsbezirk durch und für die Sprachgemeinschaft erfährt” [„Cîmpul lexical] este așadar latura externă, cu caracter de semn, a distribuției conceptuale care rezultă pentru acel complex conceptual, bloc conceptual, acea sferă conceptuală prin și pentru comunitatea lingvistică”]. (**Trier, 1973, p. 1**)

cazurilor speciale în care este dificil de delimitat conținutul semantic al unor cuvinte, deci și așezarea lor în câmpuri: cuvintele onomatopice semiabstracte (germ. *brüllen* [a rage], *brummen* [a mormăi]), cuvintele „afective” (germ. *Heimat* [patrie], *Geist* [spirit]), creațiile idiolectale sau poetice.

O observație critică directă asupra organizării interne a unui câmp este cea a lui Reuning (1973, p. 256–257): „Trier glaubt nicht an die «Diskontinuität der sprachlichen Welt», und er versichert uns, zumindest in seiner Theorie, dass das Feld «lückenlos» ist” [„Trier nu ia deloc în calcul «discontinuitatea realității lingvistice» și ne asigură, cel puțin în teorie, că un câmp «nu prezintă goluri»”]⁵. Reuning aduce argumente chiar din exemplele date de Trier în privința câmpului pentru domeniul cunoașterii (germ. *Verstand*) analizat în evoluția limbii germane, unde se observă că prin trecerile de la o stare a alta apar și dispar cuvinte pentru unele noțiuni ce aparțin acestui domeniu conceptual. Reuning se referă la observația lui Trier referitoare la lipsa unui cuvânt în germana veche pentru conceptul de ‘intelență pură’:

Der reine Klugheitsbereich hat keine eigenen Worte. Die wachsen ihm mit *klug* und *gescheit* erst im 14. Jahrhundert zu [Domeniul intelenței pure nu avea cuvinte specifice. Acestea au început să se înmulțească abia în secolul al XIV-lea prin *klug* și *gescheit*]. (Reuning, 1973, p. 257)

La acest exemplu Reuning mai adaugă un comentariu al lui Schopenhauer privitor la găsirea unui echivalent în limba germană pentru gr. *sophrosyne*:

Daher also muss man, bei Erlernung einer fremden Sprache, mehrere ganz neue Sphären von Begriffen in seinem Geiste abstecken: mithin entstehen Begriffssphären, wo noch keine waren. Man erlernt also nicht bloss Worte, sondern erwirbt Begriffe [Așadar, în cazul învățării unei limbi străine este necesar ca în propria minte să se delimiteze sfere cu totul noi la nivel conceptual: astfel, apar sfere de conținut care nu erau încă. Prin urmare, nu se învață doar cuvinte, ci se achiziționează conținuturi]. (Arthur Schopenhauer, *Sämtliche Werke*, Reclam, Band 5, p. 599, apud Reuning, 1973, p. 257)

Observațiile făcute de Reuning și Schopenhauer sînt corecte, însă din comentariile lui Reuning nu se evidențiază o distincție clară și necesară în discuția despre discontinuitatea realității lingvistice (germ. *die sprachliche Welt*).

Bazîndu-se pe ideile lui Humboldt, Trier consideră că există o continuitate a lumii lingvistice pentru vorbitori și că această continuitate constă în organizarea lexicului în câmpuri:

Das Seinsbild einer Sprache ist ein Kontinuum, es enthält keine Lücken und blinden Flecke für den Sprachgenossen (s.n.) [Imaginea realității unei limbi este un continuum, ea nu conține goluri sau pete oarbe pentru vorbitori (s.n.)]. (Trier, 1934, p. 429)

Însă discontinuitatea câmpurilor nu implică în mod obligatoriu discontinuitatea realității lingvistice. De exemplu, dacă limba română nu are termeni diferiți pentru ‘unchi’ și ‘mătușă’ pe linie maternă și pe linie paternă, acest lucru nu înseamnă că limba în întregul ei nu exprimă această distincție. Se poate vorbi numai despre o discontinuitate a lexicului, dar nu și despre o discontinuitate a limbii, ceea ce ne obligă să reconsiderăm argumentele aduse de Reuning, care nu diferențiază între limbă și lexicul unei limbi. Și în cazul exemplului privitor la lipsa cuvintelor pentru conceptul de ‘intelență pură’ în germana veche, și în comentariul lui Schopenhauer este vorba despre o altă realitate. Lipsa termenilor pentru ‘intelență pură’ în germana veche se poate explica în două moduri: fie conceptul exista deja, fără să fie lexicalizat, fie, deși puțin probabil, conceptul nu exista încă. În ambele cazuri nu poate fi vorba despre o discontinuitate a lumii lingvistice. Primul caz corespunde exemplului de mai sus privind lexicalizarea conceptului ‘pantof cu toc înalt’ în germană prin *Stöckelschuh* și nelexicalizarea lui în limba română. Cel de-al doilea caz corespunde

⁵Vezi și Schwarz (1973, p. 430–433).

situației descrise de Schopenhauer în situația învățării unei limbi străine, adică operarea de noi distincții la nivelul realității lingvistice, ceea ce corespunde teoriei lui Trier despre complex / bloc conceptual sau sferă conceptuală și câmp lexical. În concepția lui Trier, un câmp lexical este reprezentarea lingvistică articulată a unui bloc conceptual nearticulat. Analiza unui câmp lexical presupune urmărirea modului de articulare a acestor sfere conceptuale. Așadar, lexicalizarea unei noi distincții sau a unei distincții mai vechi, dar nelexicalizate pînă atunci, este însăși dovada existenței câmpurilor lexicale. Ceea ce ar fi trebuit, așadar, să observe Reuning este faptul că nu toate conceptele au un corespondent la nivelul lexical al limbii.

În aproximativ același fel se poate vorbi și despre neutralizările din planul lexical ale unor distincții existente în planul conceptual. Wartburg (1946, p. 141–142) prezintă cazul distincției în plan lexical dintre linia maternă și linia paternă pentru conceptele de ‘unchi’ și ‘mătușă’ în limba latină, distincție care nu s-a păstrat în lexicul nici unei limbi romanice. Pentru conceptele ‘unchi’ și ‘mătușă’ limba română nu mai face distincție între linia maternă și linia paternă, astfel că pentru lat. *avunculus* ‘unchi pe linia maternă’ și *patruus* ‘unchi pe linia paternă’ limba română are doar *unchi*, iar pentru lat. *matertera* ‘mătușă pe linia maternă’ și *amita* ‘mătușă pe linia paternă’ limba română are doar *mătușă*. Aceeași situație poate fi întâlnită și în istoria individuală a unei limbi. De exemplu, în limba română premodernă a funcționat o distincție diferită în cazul raportului opozitiv *vechi* – *bătrîn*: *bătrîn* a funcționat ca arhilexem pentru *vechi*. Ca și astăzi, *vechi* se referea la tot ce este inanimat⁶, însă *bătrîn* se referea la orice realitate (astăzi doar pentru tot ce este animat). Acest fapt este confirmat în documentele vechi și păstrat în câteva sintagme toponimice precum *Măgura Bătrînă* (la est de Cîmpulung Moldovenesc, județul Suceava), *Plaiul Bătrîn* (la vest de Boboiești, județul Neamț), *Jijia Bătrînă* (afluent al râului Jijia) sau *Jiul Bătrîn* (baltă în județul Dolj). În secolul al XVII-lea și la începutul celui de-al XVIII-lea, distincția menționată mai sus nu se stabilise încă, așa cum arată documentele din această perioadă.

Nelexicalizarea unor concepte lexicalizate în altă limbă sau în aceeași limbă în stadii diferite nu presupune o discontinuitate a limbii. Ceea ce nu este conceptualizat încă, așa cum este cazul expus de Schopenhauer sau al cuvintelor pentru ‘inteligenta pură’ în germana veche, nu presupune o discontinuitate a realității lingvistice. Despre o discontinuitate a limbii la nivel general nu se poate vorbi, deoarece tot ce a devenit accesibil cunoașterii raționale poate fi exprimat prin limbă, chiar dacă nivelul expresiei poate varia de la afix la frază și text. Se poate vorbi despre o discontinuitate existentă la nivelul lexical al limbii, deoarece nu toate conceptele individuale exprimate prin limbă sînt exprimate printr-un lexem. Între elementele componente ale câmpului lexical „încălțăminte” din limba română intră un număr destul de mare de cuvinte (*pantof*, *cizmă*, *opincă*, *mocasin*, *gheață*, *bocanc*, *cipic*, *sanda* etc.), însă acestea nu acoperă întreaga gamă de încălțăminte cunoscută vorbitorului de limba română. De exemplu, nu există lexeme individuale prin care să se marcheze distincția /fără toc/ – /cu toc/ sau /fără toc/ – /cu toc/ – /cu toc înalt/, pentru astfel de situații folosindu-se sintagme precum „cizme fără toc”, „cizme cu toc”, „cizme cu toc înalt” etc.

Distincția între nivelul conceptual, extralingvistic, nivelul lingvistic general și nivelul lexical nu poate fi ignorată într-o astfel de analiză. Primele două pot fi considerate paralele, în sensul că orice concept poate fi exprimat prin limbă, însă cel de-al treilea nivel, cel lexical, nu este decît o parte a nivelului lingvistic. Trebuie specificat faptul că nivelul conceptual nu este simetric cu nivelul lingvistic. Există un paralelism, în sensul că limba reflectă conceptele, însă nu în mod complet, deoarece într-un concept pot intra și trăsături nelingvistice, care provin din alte tipuri de cunoaștere (psihologică, tactilă etc.) decît cea lingvistică. Pe acest paralelism se bazează Trier (1973, p. 1, vezi *supra*, nota 3), atunci cînd vorbește despre câmpuri conceptuale („Begriffsfelder”) și câmpuri lexicale („Wortfelder”). Câmpul conceptual este reprezentarea organizată prin limbă a unui bloc conceptual („Begriffsblock”) nearticulat în afara limbii. Măsura în care limba operează distincții în conținutul acestui bloc conceptual nu are nici o relevanță în ceea ce privește continuitatea realității lingvistice. Ceea ce nu este diferențiat în interiorul unui bloc semantic nu lipsește, ci există într-o stare latentă și nediferențiat într-un concept mai larg. Dacă diferen-

⁶Sintagma „țuică bătrînă” reflectă această realitate mai veche.

țierea este făcută în planul general al limbii, și nu printr-un lexem specializat, câmpul lexical nu poate fi considerat discontinuu în cazul în care acesta acoperă întreaga arie semantică a unui bloc conceptual prin elementele ce-l compun la un nivel mai general (vezi exemplul *wisheit – kunst – list* la Trier, 1973). Aceste discontinuități sînt percepute ca atare numai în cazul unor disimetrii în organizarea unui câmp, așa cum este cazul câmpului „vehicul” în limba română, unde nu există cuvinte care să desemneze, de exemplu, clasa vehiculelor cu două roți și clasa vehiculelor cu patru roți sau și cu un alt număr de roți. Ceea ce nu este diferențiat în limbă sau a fost diferențiat la nivel lexical și s-a neutralizat (vezi exemplul rom. *unchi – mătușă*, situație identică și în celelalte limbi romanice) nu poate fi considerat drept o discontinuitate la nivel lexical și, prin urmare, nici la nivelul câmpului lexical. În rom. *unchi* se află întreg conținutul lat. *avunculus* și *patruus*, iar în rom. *mătușă* întreg conținutul lat. *matertera* și *amita*. În realitate, nu este vorba despre o discontinuitate, ci numai despre o nediferențiere (sau o subdiferențiere) la nivelul lexical al limbii române, situație rezolvată prin folosirea sintagmelor „unchi din partea tatei”, „unchi din partea mamei” etc.

Uneori, teoria câmpurilor lexicale este privită doar prin prisma posibilității delimitării clare a conținutului semantic al fiecărui element privit în afara câmpului lexical, adică tocmai ceea ce teoria câmpului lexical își propune să facă prin situarea fiecărui cuvînt în raport cu celelalte cuvinte cu care intră în aceeași sferă semantică. Observațiile privesc în mod special cazul polisemiei și cel al sinonimiei, uneori și al sensurilor metaforice, situații în care un cuvînt pare a fi dificil de încadrat într-o anumită sferă semantică. Definirea conținutului semantic al cuvîntului a fost abordată de mai mulți autori, fie dintr-o perspectivă generală asupra lexicului (Funke, 1954; Haller, 1963), fie cu trimitere directă la teoria câmpurilor lexicale (Reuning, 1973; Müller, 1957), însă fără a se propune o soluție care să fie aplicabilă în teoria câmpurilor lexicale. Soluția în cazul cuvintelor omonime și al celor polisemantice este cea propusă de G. Kandler, care consideră că un cuvînt polisemic trebuie tratat la fel ca un cuvînt omonim și că, asemenea omonimelor, fiecare accepție a unui cuvînt polisemic reprezintă un element al unui câmp lexical diferit. Kandler (1973, p. 360–362) dă două exemple: germ. *Bank* [bancă], pentru omonimie (/pentru a șede/ – /instituție financiară/), și germ. *Fleisch* [carne], pentru polisemie (/parte a corpului/ – /aliment/).

Demersurile lexicologilor germani pentru elaborarea unei teorii coerente a câmpurilor lexicale ar fi avut premisa unor soluții concrete o dată cu apariția lucrării *Preliminarii la o teorie a limbii* a lui Hjelmslev (1967), însă distincțiile sale au fost la început ignorate, dar exploatate fructuos mai târziu de Coseriu (vezi și *infra*). Prin observația că planul conținutului și planul expresiei prezintă o a doua dihotomie, și anume formă – substanță, și că studiul limbii are în vedere acest aspect dublu al formei, problema polisemiei și a sinonimiei aduce în prim plan raportul dintre forma conținutului lexical și forma expresiei lexicale. Nici lucrările de semantică imediat următoare nu preiau această distincție. Ullmann (1975) nu amintește opera lingvistului danez. Abia mai târziu, Greimas (1966, p. 25–26) introduce această distincție în analiza semică și își elaborează lucrarea pe baza unei alte contribuții a lui Hjelmslev (1971). Posibilitatea descrierii lexemelor prin seme va avea o influență decisivă în domeniul câmpurilor lexicale, deoarece prezintă avantajul unei situații mai exacte în interiorul câmpului lexical pentru fiecare element al său. Hjelmslev consideră că fără o semantică structurală lexicologia se mărginește doar la o enumerare și niște definiții ale cuvintelor, adică, în realitate, o lexicografie:

A première vue, le vocabulaire reste capricieux et juste le contraire d'une *structure*. C'est pourquoi tout essai pour établir une description structurale du vocabulaire, et, à plus forte raison, une sémantique structurale, semble être voué à l'échec et devient facilement la proie du scepticisme. C'est aussi pourquoi la *lexicologie* reste une case vide dans la systématique de notre science, et qu'elle se réduit forcément à n'être qu'une *lexicographie*, ou simple énumération d'un effectif instable et indécis de certaines grandeurs mal définies auxquelles on attribue un fatras inextricable de multiples emplois différents et apparemment arbitraires [La o primă vedere, vocabularul rămîne capricios și exact contrariul unei *structuri*. De aceea, orice încercare de a stabili o descriere structurală a vocabularului și, cu atît mai mult, o semantică structurală, pare să fie sortită eșecului

și devine ușor pradă scepticismului. De aceea, *lexicologia* rămîne o căsuță goală în sistematica științei noastre și este constrînsă să se limiteze la o *lexicografie* sau la o simplă enumerare a unui efectiv instabil și nesigur constituit din anumite mărimi prost definite, cărora li se atribuie o mulțime confuză de numeroase uzuri, diverse și aparent arbitrare]. (Hjelmslev, 1971, p. 106–107)

Prin descrierea semantică într-un mod concret (prin trăsături semantice) a cuvintelor (lexemelor) se evidențiază raporturile existente între elementele unui câmp și, de asemenea, sensul cu care acestea intră în respectivul câmp. Însă descrierea este doar aparent concretă (fără raportare la alte lexeme), deoarece cuvintele rămîn unități discrete, adică se definesc doar în raport cu lexemele cu care împart o semnificație comună. Trăsăturile semantice conferă un aparent statut de individualitate concretă unui cuvînt, însă ele sînt rezultatul raportării la cuvîntul/ cuvintele cu care au o trăsătură comună (atît în ceea ce privește trăsăturile comune, cît și în ceea ce privește trăsăturile distinctive) și una sau mai multe trăsături care se opun (trăsăturile distinctive). Principiul fundamental al definirii semantice a cuvintelor rămîne cel de la baza primelor teoretizări ale câmpului lexical. Chiar dacă faza următoare a teoretizării câmpurilor lexicale se bazează pe fonologia lui Trubetzkoy (1977, p. 60–80), aceasta nu poate fi privită separat de studiile lexicologilor germani din a doua treime a secolului trecut, care nu se diferențiază principial de fonologie, disciplină care descrie tot unități discrete. Negarea posibilității unui lexic complet organizat și observarea discontinuității unor câmpuri lexicale sînt decisive în delimitarea cercetărilor în această direcție, fapt indicat și prin definirea conceptului de ‘câmp lexical’ la Coseriu:

Un champ lexical est une structure paradigmaticque constituée par des unités lexicales se partageant une zone de signification commune et se trouvant en opposition immédiate les unes avec les autres [Un câmp lexical este o structură paradigmatică constituită din unități lexicale ce împart o zonă de semnificație comună și aflîndu-se în opoziție imediată unele cu celelalte]. (Coseriu, 2001, p. 321)

Definiția este îmbunătățită ulterior prin adăugarea precizării „partageant une zone de signification *continue* (s.n.) commune [împărțind o zonă de semnificație *continuuă* (s.n.) comună]” (Coseriu, 2001, p. 385), deși se poate spune că trăsătura continuității zonei de semnificație se poate deduce din sintagma „se trouvant en opposition immédiate les unes avec les autres” din prima definiție.

4. Concluzii

Observațiile lexicologilor germani din a doua treime a secolului al XX-lea în cadrul contribuțiilor privind conceptul de ‘câmp lexical’ au condus la o perspectivă mai adecvată asupra lexicului și au influențat în mod evident cercetările ulterioare. Ideea că lexicul unei limbi are o organizare internă complexă și completă apare deja la Humboldt, iar primele încercări de a o demonstra apar în spațiul german, în a doua treime a secolului trecut. Prin analiza diacronică a câmpurilor onomasiologice a fost probată interdependența la nivel semantic între termenii ce le constituie, ceea ce a devenit un argument solid pentru cercetările ulterioare pentru o teorie cît mai articulată a câmpurilor lexicale. Ipoteza inițială, că s-ar putea descoperi o întregă rețea structurală a lexicului unei limbi, nu a putut fi demonstrată, iar observațiile critice au avut în vedere chiar realizările parțiale, concretizate într-o primă teoretizare a câmpurilor lexicale. O contribuție care trebuie pusă în evidență reiese din observațiile privind discontinuitatea câmpurilor lexicale, ceea ce arată că statutul de realități discrete al lexemelor (adică prin raportare la alte lexeme) nu implică și limite comune între acestea, ci că pot exista și discontinuități la nivel de lexic. Cercetările ulterioare au asimilat observațiile critice privitoare la structurarea lexicului, fapt concretizat într-o abordare teoretică mai adecvată și, prin urmare, într-o cunoaștere mai aprofundată a lexicului unei limbi.

Bibliografie

- Bloomfield, L. (2005 [1935]). *Language*, Motilal Banarsidass Publishers, New Dehli.
- Coseriu, E. (2001 [1968]). *Les structures lexématiques*, în *L'Homme et son langage*, Textes réunis par H. Dupuy-Engelhardt, J.-P. Durafour et F. Rastier, Éditions Peeters: Louvain – Paris – Sterling, Virginia, p. 315–331.
- Funke, O. (1954). *Form und Bedeutung in der Sprachstruktur*, în „Sprachgeschichte und Wortbedeutung. Festschrift Albert Debrunner gewidmet von Schüllern, Freunden und Kollegen”, Franke Verlag, Bern, p. 141–150.
- Greimas, A.-J. (1966). *Sémantique structurale. Recherche de méthode*, Moreau et Cie, Paris.
- Kandler, G. (1973 [1959]). *Die „Lücke“ im sprachlichen Weltbild*, în „Wortfeld-forschung. Zur Geschichte und Theorie des sprachlichen Feldes”, Hrsg. von Lothar Schmidt, Wissenschaftliche Buchgesellschaft, Darmstadt, p. 351–370.
- Haller, R. (1963). *Wörter, Bedeutungen, Begriffe*, în „Sprache im technischen Zeitalter”, 8, p. 595–607.
- Hjelmslev, L. (1967 [1943]). *Preliminarii la o teorie a limbii*, Traducere de D. Copceag, Centrul de Cercetări Fonetice și Dialectale, București.
- Hjelmslev, L. (1971 [1957]). *Pour une sémantique structurale*, în „Essais linguistiques”, Minuit, Paris, p. 105–121.
- Humboldt, W. von (2003 [1836]). *Über die Verschiedenheit des menschlichen Sprachbaues und ihren Einfluss auf die geistige Entwicklung des Menschengeschlechts*, în vol. *Über die Verschiedenheit des menschlichen Sprachbaues und ihren Einfluss auf die geistige Entwicklung des Menschengeschlechts. Über die Sprache*, Fourier Verlag, Wiesbaden.
- Humboldt, W. von (2008). *Despre diversitatea structurală a limbilor și influența ei asupra dezvoltării spirituale a umanității*, Versiune românească, introducere, notă asupra traducerii, tabel cronologic, bibliografie și indici de Eugen Munteanu, Humanitas, București.
- Locke, J. (1961 [1790]). *Eseu asupra intelectului omenesc*, vol. I–II, Traducere de Armand Roșu și Teodor Voiculescu, Editura Științifică, București.
- Moscal, D. (2013). *Teoria câmpurilor lexicale. Cu aplicație la terminologia populară a formelor de relief pozitiv*, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași.
- Müller, G. (1957). *Wortfeld und Sprachfeld*, în „Beiträge zur Einheit von Bildung und Sprache im geistigen Sein. Festschrift zum 80. Geburtstag von Ernst Otto”, Hrsg. von Gerhard Haselbach und Günter Hartmann, Walther de Gruyter & Co., Berlin, p. 155–163.
- Reuning, K. (1973 [1941]). *Die Feldtheorie*, în „Wortfeldforschung. Zur Geschichte und Theorie des sprachlichen Feldes”, Hrsg. von Lothar Schmidt, Wissenschaftliche Buchgesellschaft, Darmstadt, p. 226–277.
- Saussure, F. de (1922). *Cours de linguistique générale*, publié par Charles Bally et Albert Sechehaye avec la collaboration de Albert Riedlinger, Payot & Cie, Paris.
- Saussure, F. de (1998). *Curs de lingvistică generală*, Publicat de Charles Bally și Albert Sechehaye, în colaborare cu Albert Riedlinger, Ediție de Tullio de Mauro, Traducere și cuvânt înainte de Irina Izverna Tarabac, Polirom, Iași.
- Schwarz, H. (1973 [1966]). *Zwölf Thesen zur Feldtheorie*, în „Wortfeldforschung. Zur Geschichte und Theorie des sprachlichen Feldes”, Hrsg. von Lothar Schmidt, Wissenschaftliche Buchgesellschaft, Darmstadt, p. 426–435.
- Trier, J. (1934). *Das sprachliche Feld. Eine auseinandersetzung*, în „Neue Jahrbücher für Wissenschaft und Jugendbildung”, 10, p. 429–449.
- Trier, J. (1973 [1931]). *Der deutsche Wortschatz im Sinnbezirk des Verstandes. Von den Anfängen bis zum Beginn des 13. Jahrhunderts*, Zweite Auflage, Carl Winter Universitätsverlag, Heidelberg.
- Trubetzkoy, N.S. (1977 [1939]). *Grundzüge der Phonologie*, Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen.
- Ullmann, S. (1975). *Précis de sémantique française*, Éditions A. Franke S. A. Berne, Bern.
- Wartburg, W. v. (1946). *Problèmes et méthodes de la linguistique*, PUF, Paris.
- Weisgerber, L. (1962 [1950]). *Die sprachliche Gestaltung der Welt*, 3. neuarbeitete Auflage, Pädagogischer Verlag Schwann, Düsseldorf.
- Weisgerber, L. (1973 [1939]). *Vom inhaltlichen Aufbau des deutschen Wortschatzes*, în „Wortfeldforschung. Zur Geschichte und Theorie des sprachlichen Feldes”, Hrsg. von Lothar Schmidt, Wissenschaftliche Buchgesellschaft, Darmstadt, p. 193–225.